

J.S. BACH - DAS WOHLTEMPERIERTE KLAVIER 2

Eigenlijk al vanaf het eerste gebruik van de achtenveertig preludes en fuga's die tezamen bekend zijn geworden als Das wohltemperierte Klavier zijn deze composities gecanoniseerd. Over een tijdspanne van ruim een kwart eeuw leerden de zonen van Bach er de beginselen van het vak mee. En zij gaven het door aan hun leerlingen. Mozart, Beethoven, Schumann, Brahms en onnoembare vele andere bekende en onbekende componisten, pianisten, muziekliefhebbers in de breedste zin van het woord, hebben zich een weg gebaad door deze muzikaal zo veelzijdige en technisch afwisselende preludes en achtenveertig fuga's door alle grote en kleine tertstoonsoorten.

Zo bezocht Mozart in 1782 regelmatig in Wenen het huis van Baron van Swieten, die een groot kenner en liefhebber was van de muziek van Bach, zowel de vader als zijn oudste zonen. Wolfgang raakte zozeer bedwemd door de preludes en fuga's van Johann Sebastian Bach dat hij een drietal fuga's uit Das Wohltemperierte Klavier voor strijktrio bewerkte (KV 404a) en vrijwel tezelfdertijd nog eens een vijftal fuga's voor strijkkwartet (KV 405). Het merendeel daarvan kwam overigens uit het tweede boek.

Een jaar later, in 1783, werd de toen 12-jarige Beethoven als wonderkind aangeprezen met de woorden: „...*en om alles in een woord samen te vatten, hij speelt het merendeel van Das wohltemperierte Klavier van Sebastian Bach...*“. Zelf merkte hij jaren later op: *“Immer, wenn ich beim Komponieren ins Stocken geriet, nahm ich mir das Wohltemperierte Klavier hervor, und sogleich sprossen mir wieder neue Ideen“*. En de pianist en dirigent Hans von Bülow, een leerling van Liszt, schreef: *„Wenn alle Meisterwerke der Musik verloren gingen und nur das Wohltemperierte Klavier uns erhalten bliebe, so könnte man daraus die ganze Literatur wieder neu konstruieren.“*

In tegenstelling tot het eerste deel van het Wohltemperierte Klavier, is het tweede deel niet als een ondeelbare eenheid tot stand gekomen. Als jaar van ontstaan werd lange tijd 1744 gezien, zoals aangegeven op een handschriftkopie door Bachs leerling en schoonzoon Johann Christoph Altnickol (1719-1759) vervaardigd in 1755. De door Altnickol gemaakte titelpagina is minder weelderig dan Bachs eigen pagina voor de eerste bundel; zijn eigen titulatuur is inmiddels echter wel aanzienlijk verbeterd, van hofcomponist in Cöthen tot “koninklijk Pools en keurvorstelijk Saksisch hofcomponist, kapelmeester en directeur van koren en musici in Leipzig”. Bach was inmiddels zo bekend geworden, dat geen musicus of muziekliefhebber bij een bezoek aan Leipzig het naliet ook de Thomascantor met een bezoek te vereren.

Des Wohltemperierten Claviers
Zweiter Teil
bestehend
in
Preludien und Fugen
durch
alle

Tone und Semitonien
verfertiget
von
Johann Sebastian Bach
Königlich Pohlnisch und Churfürstl. Sächs.
Hoff Compositeur Capellmeister
und Directore Chori Musici
In Leipzig.

Pas in 1896 kwam het als verloren gewaande handschrift uit particuliere handen te voorschijn en werd toen door het Brits Museum verworven. De titelpagina ontbrak evenwel. Maar op basis van handschriftonderzoek meent men nu dat het manuscript, dat Bach samen met zijn echtgenote Anna Magdalena heeft samengesteld, terug te voeren is tot kort voor 1740. Op basis van onderzoek van de muziek zelf gaat men zelfs nog verder terug, in sommige gevallen tot voor het ontstaan van het eerste boek van het Wohltemperierte Klavier.

Al met al lijkt het erop dat Bach, na het succes van het eerste deel, bijna twee decaden later besloot om een twee bundel samen te stellen, mogelijk daartoe ingegeven door een jongere generatie kinderen, namelijk die van zijn tweede vrouw, die, hoe jong ook, nu ook het vak moesten leren. Voor deze tweede bundel heeft hij deels gebruik gemaakt van een aantal reeds eerder geheel of gedeeltelijk voltooide preludes en fuga's. De oudere staan nog dicht bij de preludes en fuga's uit de eerste bundel, terwijl de nieuwere, met name in hun preludes al enigszins vooruitwijzen naar een toentertijd reeds meer eigentijdse manier van componeren, zoals ook Scarlatti in zijn vele Essercizi voor klavecimbel bedreef.

In deze latere preludes is immers een duidelijker tweedeling herkenbaar, waarbij het basisprincipe van de doorwerking, namelijk de harmonische modulatio, van de iets latere klassieke sonate reeds vooruit genomen wordt. Deze weg was Bach overigens al veel eerder in zijn concerten uit Cöthen ingeslagen, maar dat waren dan ook publieke werken van een andere soort, dan de meer 'educatieve' preludes en fuga's. Een enkele maal speelt Bach in die 'moderne' preludes ook met neventhema's, waardoor de geslotenheid van de vroegere op de *ricercare* gebaseerde preludes doorbroken wordt. Een mooi voorbeeld daarvan is de Prelude in f.

Tegenwoordig meent men dat de Preludes en Fuga's in C, Cis, d en G, benevens de Fuga's in c, Es en As veel eerder voltooid waren. Maar ook nadat Bach de verzameling had afgerond en de eerste netversie gereed was, is hij aan sommige composities blijven sleutelen. Zo kennen we van de Preludes in C en cis en van de Fuga in As verschillende varianten, zoals gebleken is uit de diverse handschriftkopieën die sedert die van Altnickol zijn vervaardigd (en die bovendien de bijzondere populariteit van Bachs preludes en fuga's overduidelijk aangeven).

Het tweede boek van Das wohltemperierte Klavier zit evenals het eerste vol muzikale schatten. In grootse stijl (in C) of meer intiem (in Cis of fis), klassiek (in c) of Frans barok (in g), prachtig chromatisch (in a) of eenvoudig en recht door zee (in G). De drie- en vierstemmige fuga's zijn wederom uitermate ingenieus gecomponeerd, soms streng en complex (zoals in E), soms eerder lyrisch en met korte momenten van ontspanning (bijvoorbeeld in g).

De speltechniek is evenzeer afwisselend. Enkele preludes en fuga's zijn bepaald eenvoudig te spelen, andere juist zeer lastig. Zo heeft Bach ook met de tweede serie van het Wohltemperierte Klavier een meesterwerk geschreven dat tot nut dient voor de leergierige jeugd en zij die reeds de nodige speeltechnische en compositorische handigheid hebben op een bijzondere wijze de tijd doet verdrijven, zoals hij op de titelpagina van het eerste boek geschreven had.

Leo Samama, 2003